

Extramaterial till Upptäck Historia

Senare delen av 1800-talet
till början av 1900-talet.

Stora förändringar under 1800-talet

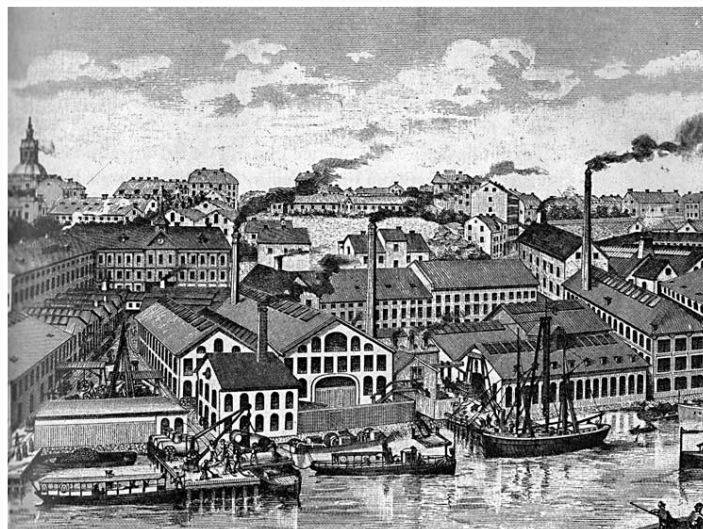

Under 1800-talet förändrades Sverige i rasande takt, och särskilt gäller det från mitten av 1800-talet och framåt. Här får du läsa om tre stora förändringar som påverkade befolkningen under denna tid:

- den stora emigrationen
- industrialiseringen
- ökade rättigheter för både kvinnor och män.

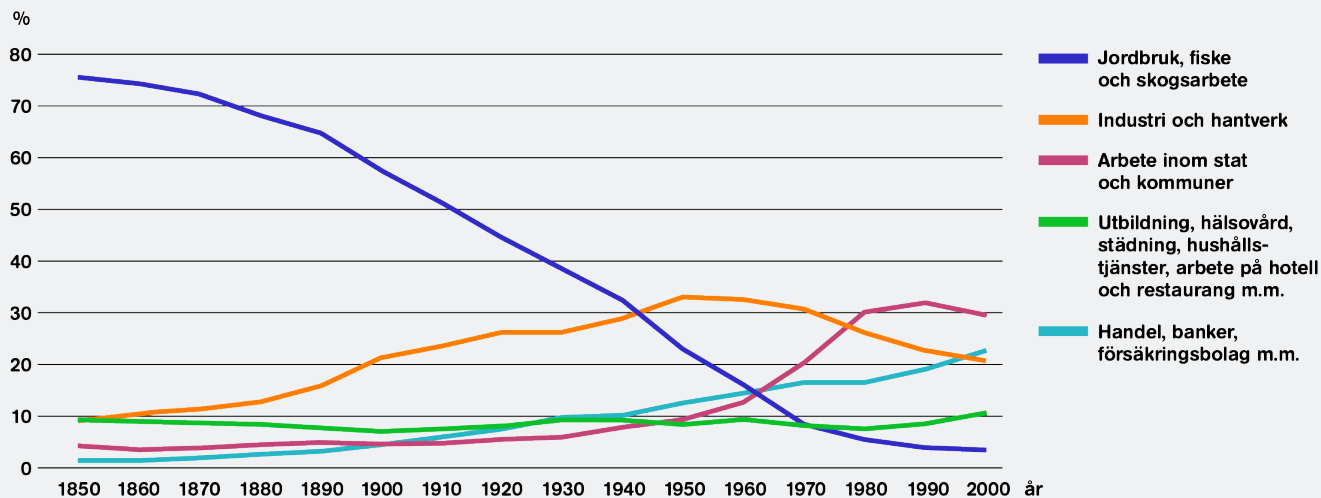
Sverige blir ett industrisamhälle

Sedan bondestenåldern hade människor överlevt på att bruka jorden. De flesta tillverkade själva det de behövde, allt från maten de åt till hus och redskap. Från mitten av 1800-talet förändrades Sverige. Människor från landsbygden flyttade in till städer och arbetade på fabriker och verkstäder där man tillverkade sådant som man tidigare gjort själv. Sverige förvandlades från att vara ett jordbrukssamhälle till att bli ett industrisamhälle. Den här omvandlingen av samhället kallas industrialisering och växte fram i Sverige i flera steg.

Bolinders fabriek på Kungsholmen i Stockholm 1893.

De vanligaste arbetena under perioden 1850–2000

Sifferuppgifterna är hämtade från www.ekonomifakta.se

Första steget: Export av trävaror

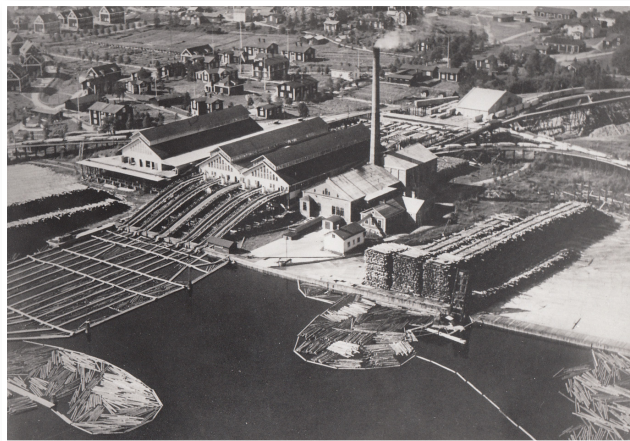
Industrialiseringen kom först igång i England, Frankrike och Belgien. Det behövdes virke till allt som skulle byggas kring industrierna, men dessa länder saknade egna skogar. Skog fanns det gott om i Sverige. Stora, orörda områden med skog i Norrland blev mycket värdefulla. Träden fälldes och stockarna flottades via älvar till sågverken vid kusten. Vid sågverken gjordes det plankor och annat av stockarna.

När sågarna började drivas av ångmaskiner istället för vattenkraft kunde man såga året runt, även då älvarna frös till is. Ångfartyg fraktade snabbt det som tillverkades vid sågverken till hamnarna i England och till andra länder i Europa. När ett land säljer varor till ett annat land kallas det export.

Från slutet av 1840-talet satte exporten av trävaror fart på den svenska industrialiseringen. Skogen gav arbete åt skogshuggare, flottare och sågverksarbetare. Många arbetslösa lockades till Norrland. En sågverksarbetare kunde tjäna dubbelt så mycket som en lantarbetare. Men arbetet var hårt och lönerna mycket låga.

Flottarnas arbete gick ut på att forsla timmer till sågverken. Det var ett riskfyllt arbete.

Sandviks sågverk i Umeå.

Andra steget: Export av havre, järn och trävaror

England behövde också massor av havre till alla hästar som skötte transporter med vagnar. I Sverige odlade man så mycket havre att man hade mer än man behövde själva. Man hade ett överskott. Det överskottet exporterades, framför allt till England. Att man i Sverige kunde odla så mycket havre berodde på nyodlingar och att man använde nya metoder och maskiner inom jordbruket

Bättre än häst och vagn var den nya uppfinningen ångtåg. Men det behövdes mycket järn till räls, lok och vagnar. I Norrbotten fanns stora järnfält som man inte kunnat använda eftersom järnmalmen var förorenad. Med en ny kemisk metod lyckades man från 1870-talet få fram järn och stål av den tidigare värdelösa malmen. Runt nyöppnade gruvor växte det upp städer som Kiruna och Gällivare. Mycket av det järn och stål som exporterades användes till järnvägarna som nu byggdes runt om i Europa och även i Sverige

Ångloken gjorde att resor gick mycket snabbare.

NYA TIDER MED JÄRNVÄGEN

Byggandet av järnvägar hade en enorm betydelse för industrialiseringen och moderniseringen i Sverige. Det gav massor av arbetstillfällen, förutom snabbare och billigare transporter. Då tågen ersatte hästdiligensen mellan Stockholm och Göteborg år 1862 förkortades restiden från fyra till sex dagar till bara 14 timmar.

Men det blev krångligt med tågtidtabeller eftersom man på varje ställe satte klockan efter solen. När klockan var 12.00 i Stockholm var den bara 11.36 i Göteborg, eftersom solen kommer senare till Göteborg som ligger längre österut. År 1879 införde man därför en gemensam klocktid för hela Sverige.

Tredje steget: Export av pappersmassa och verkstadsprodukter

Under 1890-talet blev industrin ekonomiskt viktigare än jordbruket i Sverige. Nu började man tillverka olika produkter av de svenska råvarorna innan de exporterades. Det gav både större vinst och fler arbetstillfällen. Av järn eller stål gjordes bland annat redskap. På nya pappersbruk bearbetades trä till pappersmassa med hjälp av en svensk uppfinning. Pappersmassan såldes sedan till utlandet.

Industristäder med verkstäder och fabriker växte upp över hela landet. Också i Sverige ville fler köpa industritillverkade varor, allt från porslin, vedspisar, cyklar, skor och bomullstyger till nya redskap och maskiner för jordbruket. Med nya effektivare jordbruksmaskiner kunde bönderna producera ännu mer mat. Maten köptes av arbetare som producerade ännu mer industrivaror. Allt hängde ihop! Mot slutet av 1800-talet påskyndade också elektriciteten utvecklingen. Elmotorer fick hjulen att snurra allt snabbare och med elektriskt ljus kunde industriarbetarna jobba i skift dygnet runt.

Mellan åren 1870–1914 ökade lönerna tre gånger tack vare att industriarbetet hade blivit mer effektivt. År 1914 var Sverige ett av världens mest industrialiserade länder. Men det var fortfarande ett ojämlikt och odemokratiskt land där de flesta var fattiga.

Industribyggnaderna var bullriga och arbetet tungt. Även när man fick elektriskt ljus var det vanligt att byggnaderna hade många och stora fönster för att få in ljus.

25 000 cyklar fanns i Stockholm år 1899. Kritiken mot vilda cyklister är inget nytt!

– På 1880-talet kom moderna cyklar med pumpade gummihjul och broms!

– Och år 1897 byggdes den första svenska bilen!

SNILLEINDUSTRIN

Under slutet av 1800-talet kom smarta svenska "snillen" på uppfinningar som idag har blivit stora företag som finns över hela världen.

Lars Magnus Ericsson utvecklade år 1876 en bordsmodell för telefonen. Idag är Ericsson ett världsföretag inom teleteknik.

Gustav de Laval uppfann ångturbinen och år 1878 separatorn som separerade grädd från mjölk. Företaget heter idag Alfa Laval efter sin uppfinnare och finns över hela världen.

Johan P Johansson hittade på rörtången år 1888 och skiftnyckel tre år senare. Det blev grunden för varumärket Bahco, som idag tillverkar verktyg och sågar runt om i världen.

År 1867 uppfann Alfred Nobel dynamiten. Det är ett effektivt och säkert sprängmedel. Vid sin död år 1896 hade Nobel tjänat en enorm förmögenhet. Sina rike-domar testamenterade han till priser i fysik, kemi, medicin, litteratur och fredsarbete. Prisen skall gå till de som året innan "gjort mänskligheten den största nytta". Nobelpriset delas ut av Sveriges kung varje år på Alfreds Nobels dödsdag den 10 december.

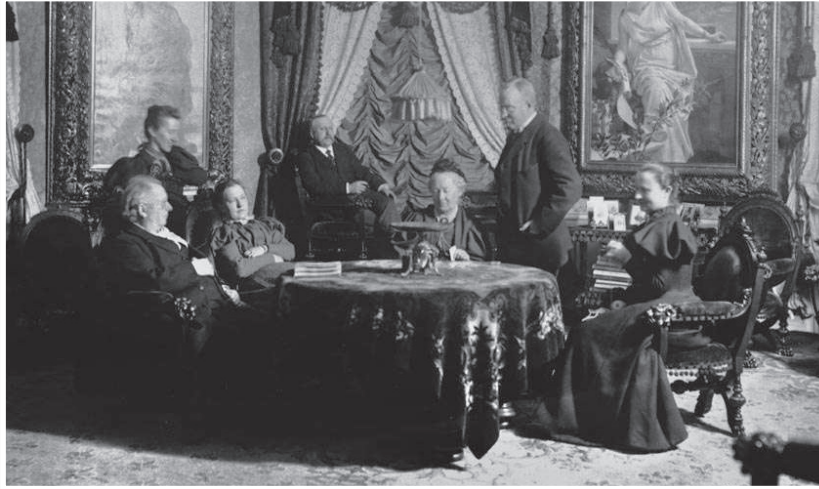
DET INTERNATIONELLA METERSYSTEMET

När man förr i tiden tog mått använde man kroppen: aln (från fingerspets till armbåge), fot (fotens längd), tvärhand (handflatans bredd), tum (tummens bredd). Det blev lite olika mått eftersom våra kroppar är olika. I exporthandeln fungerade inte det. Då var det viktigt att ha exakta mått som fungerade i olika länder.

Därför gick Sverige över till det internationella metersystemet år 1878. Även volymmått och vikt-mått utgick från metersystemet: 1 kubikdecimeter blev 1 liter och vikten av 1 liter vatten blev 1 kilo.

Ericssons bordstelefon.

Hemma hos borgaren Fredrik Bünsow, en av Sveriges rikaste personer under slutet av 1800-talet. Han blev stormrik på sina sågverk.

Nya maktförhållanden i Sverige

När ståndsriksdagen försvann år 1866 ändrades rättigheter för adeln, prästerna, borgarna och bönderna. Adel och präster förlorade makt, men borgare och bönder fick mer att säga till om. Kungen hade fortfarande makt och bestämde vilka som skulle sitta i regeringen.

Adeln förlorade många rättigheter och sin tidigare maktposition. Men de hade fortfarande stort inflytande i riksdagen, tack vare sina inkomster och förmögenheter.

Prästerna förlorade sin makt i riksdagen. Men deras ord och åsikter hade fortsatt stor betydelse för vanliga människor och de satt till exempel ofta med i skolstyrelser.

Borgarna fick ökad politisk och ekonomisk makt. De hade stor betydelse för landets industrialisering. Borgare som ägde fabriker, sågverk eller banker blev landets nya rika överklass. Andra borgare tillhörde medelklassen, till exempel småföretagare, posttjänstemän eller lärare.

Bönderna med mycket mark fick ökad politisk makt. De hade rösträtt och kunde också bli valda till riksdagen. De försökte bromsa den snabba industrialiseringen i Sverige, eftersom de var rädda för att den skulle förstöra det gamla trygga bondesamhället.

Industriarbetarna – en ny samhällsklass utan makt.

Sveriges befolkning mer än fördubblades under 1800-talet från 2,3 miljoner till 5,1 miljoner. Åkerjorden räckte inte längre till alla. De som inte hade egen jord, egendom eller stor inkomst saknade inflytande och rättigheter, som till exempel rösträtt. Hade man heller inget arbete blev man kallad lösdrivare och kunde dömas till straffarbete. Många arbetslösa emigrerade därför till Amerika. Det kan du läsa mer om i nästa avsnitt! Andra arbetslösa sökte arbete vid järnvägsbyggen, i verkstäder eller fabriker när industrialiseringen började ta ordentlig fart runt 1870. En helt ny samhällsklass – arbetarklassen växte fram. De saknade rättigheter och maktinflytande.

Arbetarfamiljen

Arbetarfamiljerna bodde oftast trångt i kalla dragiga bostäder med ett rum och kök eller i ett enda ”köksrum”. Två personer delade ofta på en säng. Dålig hygien, löss och loppor, avsaknad av vatten och avlopp var vanligt. Dålig mat, smittsamma sjukdomar och bristande sjukvård gjorde också att dödligheten var stor i de kvarter där arbetarna bodde.

De flesta i Sverige bodde på landsbygden eller i anslutning till mindre städer. Familjerna var ofta stora och fick trängas i små hus.

– Medellivslängden år 1850 var 40 år för män och 44 år för kvinnor.

– Idag lever både män och kvinnor dubbelt så länge!

– Toalettpapper kom först mot slutet av 1800-talet.

– Innan användes gamla tidningar, löv, mossa eller trästickor.

Barnen skulle fostras med hårt arbete

I fabriken var det vanligt att barn och vuxna arbetade tillsammans.

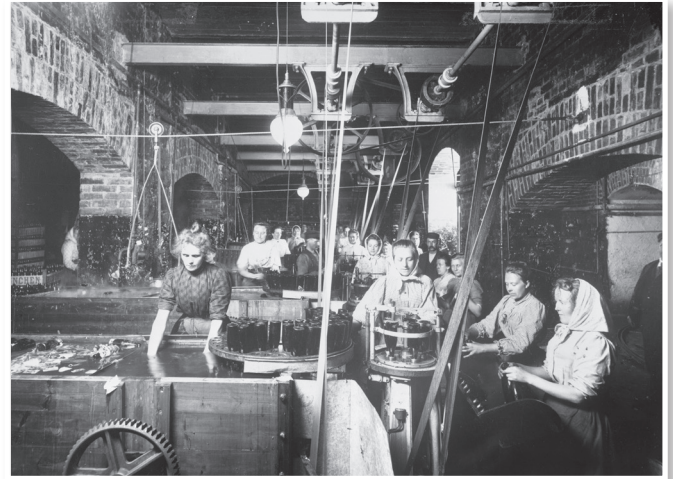
Den arbetskraft som var billigast och lättast att styra var barn. De kunde inte ställa krav och fick hårda och smutsiga arbeten med långa arbetsdagar i industrier och verkstäder, sex dagar i veckan. Ofta bodde barnen hos sin arbetsgivare, ibland på arbetsgolvet. Barnarbete ansågs som fostrande. Lathet tyckte man var farligt och kunde leda till synd och kriminalitet. Först under slutet av 1800-talet minskade barnarbete i fabriken.

VARFÖR MINSKADE BARNARBETET?

Historieforskarna är inte eniga om detta. Några pekar på strängare lagar som år 1881 förbjöd fabriks- och hantverksarbete för barn under 12 år. Andra forskare anser att de här lagarna beslutades i riksdagen bara för att nya maskiner blivit effektivare och mer lönsamma än barn. En tredje grupp historiker har kommit fram till att myndigheterna nu ansåg att skolan var bättre på att fostra barn än hårt arbete.

Kvinnorna arbetade också

Den gifta kvinnans uppgift var att ta hand om familjen och hemmet. Men männens låga lön räckte oftast inte för att försörja familjen. Därför var kvinnorna också tvungna att arbeta. Kvinnor hade inte samma rättigheter som män och fick inte heller ta vilka arbeten som helst. Arbeta som piga eller i bryggerier, tändsticksfabriker eller textilindustrier var vanligt. Fick en ogift, fattig kvinna inte arbete återstod för många bara prostitution. De prostituerade kallades ”offentliga kvinnor” eftersom de kunde utnyttjas sexuellt av flera män. Att betala för sex var accepterat för medel- och överklassens män.

Många kvinnor arbetade på stora bryggerier. Här tvättar man ölfaskor.

Kampen för kvinnornas rättigheter.

Till skillnad från arbetarkvinnorna hade medel- och överklassens kvinnor tid och möjlighet att slåss för kvinnors rättigheter. Undan för undan kom nya lagar som gav kvinnor nya rättigheter.

- 1845** Lika arvsrätt för kvinnor och män.
- 1859** Kvinnor får rätt till vissa lärartjänster.
- 1863** Ogift kvinna blir myndig vid 25 års ålder.
- 1864** Mannen förlorar sin lagliga rätt att slå sin hustru.
- 1870** Kvinnor får rätt att ta studenten, men bara om de läste in allt på egen hand.
- 1874** Kvinnan får rätt att själv ta hand om sin egen arbetsinkomst.
- 1884** Ogift kvinna blir myndig vid 21 års ålder.
- 1921** Kvinnlig allmän rösträtt införs.

BETTY PETTERSSON 1838-1885

Betty Pettersson var den första kvinnan i Sverige som studerade på universitetet. Hon blev också Sveriges första, kvinnliga läroverkslärare (den tidens gymnasium).

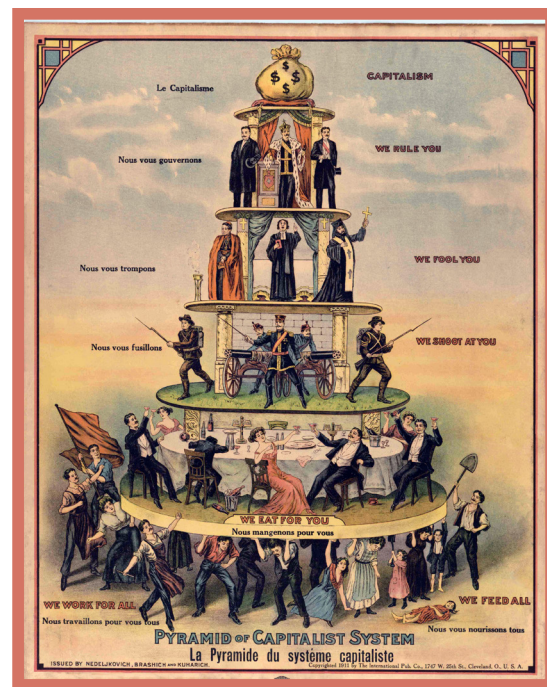
Männen organiserar sig

Männens, liksom kvinnornas, arbete var ofta tungt med 10–14 timmars arbetsdag. Farliga maskiner, låga löner och risk att plötsligt bli avskedad, gjorde livet osäkert. För att skydda sig skapade arbetarna egna försäkringar så de kunde få lite pengar om de till exempel blev skadade eller sjuka.

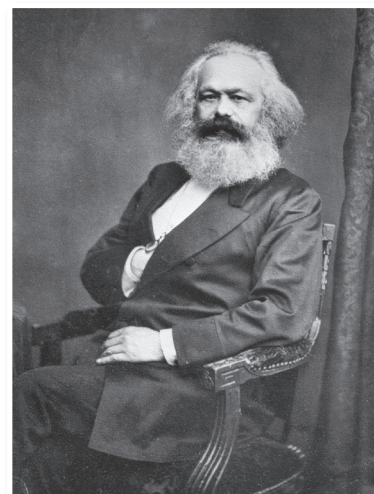
Under främst 1870-talet bildades fackföreningar. De bestod av manliga arbetare som hade samma yrke. De krävde högre lön och bättre arbetsvillkor. Fackföreningarna gick sedan samman i stora fackförbund för hela Sverige. När de fick många medlemmar var det lättare att ställa krav på förändringar. År 1898 samlades alla fackförbund i Landsorganisationen, LO. Kvinnornas fackförbund bildades 1902 och gick med i LO två år senare. När arbetarna nu var organiserade i en enda arbetarrörelse växte deras makt. De krävde bland annat ”Åtta timmars arbetsdag, åtta timmars sömn, åtta timmars fritid.” Det infördes 1919. Då arbetade man 48 timmar i veckan eftersom lördagar också var en arbetsdag.

Socialismens idéer för ett rättvist samhälle

Arbetarrörelsen ville förändra hela samhället. Ingen skulle vara herre och ingen skulle vara slav. Genom arbetartidningar, föredrag och fackföreningar spreds idén om socialismen. Socialismen utgick från en tysk filosof som hette Karl Marx. Han menade att i ett jämställt och rättvist samhälle måste alla vara med och bidra så gott de kunde. Alla skulle också få det de behövde för att klara sig av samhället. Men för att detta skulle bli verklighet måste arbetarna först göra revolution och störta

När arbetarna gjorde revolution skulle samhällets maktpyramid vändas upp och ned.

Karl Marx.

det gamla orättvisa samhället, skrev Karl Marx. När arbetarna tagit makten skulle de äga och sköta fabriker och jordbruk tillsammans. Då skulle arbetet inte längre vara en plåga utan fyllt av glädje.

”Av var och en efter hans förmåga, till var och en efter hans behov”, skrev Karl Marx.

Sveriges socialdemokratiska parti

Under 1870-talet började socialismens idéer få spridning bland arbetare i Sverige. År 1889 bildades Socialdemokratiska arbetarpartiet (SAP). Hjalmar Branting var partiets ledare under många år. Han tog avstånd från Marx tankar om att förändra samhället med våld. Hjalmar Branting övertygade de svenska socialdemokraterna att istället omvandla samhället undan för undan på demokratisk väg. Genom att riksdagen godkände nya rättvisa lagar och reformer skulle arbetare och fattiga få det bättre.

Krav på rösträtt och åtta timmars arbetsdag

Arbetarrörelsen och socialdemokraterna samarbetade. För att få mer makt i riksdagen krävde de allmän och lika rösträtt. Liberala grupper, som bland annat slagits för kvinnors rättigheter och andra sociala reformer, krävde också att alla män och kvinnor skulle ha rösträtt med var sin röst. När den allmänna värnplikten genomfördes år 1901 krävde socialdemokraterna och liberaler att nu skulle åtminstone männen få rätt att rösta. Slagordet var ”En man, en röst, ett gevär”. År 1909 infördes allmän rösträtt för män. Åtta timmars arbetsdag genomfördes 1919. Kvinnlig rösträtt infördes först år 1921.

FOLKRÖRELSENA - DEMOKRATI I ETT ODEMOKRATISKT SAMHÄLLE

Arbetarrörelsen räknas som en av 1800-talets många folkrörelser. Folkrörelser var organisationer som växte fram bland människor som ville förbättra samhället. Medlemmarna arbetade för ett gemensamt mål, till exempel religionsfrihet, nykterhet eller bättre arbetsvillkor.

Organisationerna var demokratiska. Varje medlem hade en röst när en styrelse valdes. Styrelsens arbete leddes av en ordförande. Han såg till att en sekreterare skrev protokoll vid varje möte. Under mötena följde man en talarordning och beslut fattades genom röstning.

Medlemmarna lärde sig på så sätt demokratiska regler. Folkrörelserna påskyndade därför demokratiseringen av det svenska samhället under 1900-talets början.

Här inviger Hjalmar Branting Stockholms nya stadshus 1923.

Emigrationen till USA

Historiens hittills största folkomflyttning ägde rum mellan åren 1820 och 1930. Då flyttade närmare 50 miljoner européer över Atlanten.

1,4 miljoner svenskar lämnade Sverige. Några flyttade till Brasilien, Tyskland eller Danmark, men de allra flesta svenskar emigrerade till USA. Det fanns många olika orsaker till varför man ville lämna Sverige för USA.

Ingen religionsfrihet

Många av de första utvandrarerna under 1840- och 1850-talen lämnade Sverige av religiösa skäl. Det var förbjudet att själv tolka bibelns budskap och samlas till egna möten för att be tillsammans. Bara kyrkans präster fick leda kristna sammankomster. I USA fanns religionsfrihet. Var och en fick ha den religiösa tro man önskade och tolka den på sitt eget sätt.

Brist på åkermark

När fler barn överlevde och befolkningen ökade i Sverige så delades gårdarnas odlingsjord upp mellan fler barn som alla skulle ärva. Gårdarna fick därför mindre och mindre mark. Till slut kunde många familjer inte försörja sig på de åkrar som de hade kvar.

Myndigheterna i USA lockade med bra och billig åkermark, ibland nästan gratis.

Fattigdom och svält

Åren 1867–1869 inträffade svår missväxt med torka och kyla. Flera tusen dog i brist på mat, inte minst i Norrland. Under 1870-talet tog därför den svenska emigrationen ordentligt fart.

De som hade något kvar att sälja kunde köpa en båtbiljett över Atlanten, men de fattigaste var tvungna att stanna kvar i Sverige.

Svenska emigranter på väg till Amerika. Kvar på kajen står släkt och vänner och säger adjö.

– De som har bott i ett land från början kallas ursprungsbefolkning. När européerna kom till Nordamerika blev ursprungsbefolkningen där bortdriven med våld och krig.

– Idag anser man att det var ett folk mord på ursprungsbefolkningen.

Ont om arbete

Även om fabriker och verkstäder börja de växa fram under 1870-talet i Sverige, fanns det inte arbete för alla som sökte jobb.

I USA hade industrialiseringen kommit igång tidigare än i Sverige. Där ropade man efter arbetskraft och lockade med löner som var mycket högre än i Sverige.

Brist på rättigheter och frihet

Sverige var länge ett orättvist klassamhälle. Det fanns stora skillnader mellan fattiga och rika. De som försökte förändra samhället möttes av hårt motstånd. Många såg därför inte någon framtid i Sverige.

USA var möjligheternas land. Samma förtryckande klassamhälle fanns inte i USA. Men om man hade afrikanskt ursprung eller tillhörde den amerikanska ursprungsbefolkningen var förtrycket och orättvisorna ännu större än i Sverige.

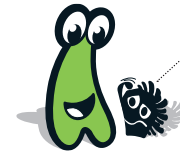
Billigare och snabbare Amerikaresor

De första emigrantresorna över Atlanten med långsamma segelfartyg kunde ta flera månader. Med ångbåtar tog det cirka två veckor mot slutet av 1800-talet. Då blev överfarten också billigare och säkrare.

Amerikabrev lockade

De som utvandrat skickade många brev hem. Ofta överdrev emigranterna hur bra det nya livet var i landet som ”dröp av mjölk och honung”. Amerika var med andra ord ett land där det fanns mat i överflöd. Det var inte heller ovanligt att de som emigrerat skickade med båtbiljetter för att släktingar skulle följa efter dem.

– Svarta medborgare, även före detta slavar, fick rösträtt år 1870.

– Men i verkligheten stoppade lokala rasistiska lagar de svarta från att rösta fram till 1965!

Färggranna affischer och överdrivna berättelser väckte drömmar och förhoppningar om ett bättre liv på andra sidan Atlanten.

Ett annorlunda Amerikabrev från Chicago 1854

En del som emigrerat till USA blev senare reseledare för nya emigrantgrupper under den långa resan. De tjänade pengar på att sälja biljetter. Men alla var inte ärliga. Våren 1854 gav sig 200 personer från värmländska Kristinehamn över Atlanten med reseledaren Erik Petterson. Drängen Jonas Fredriks Gustavsson skriver hur de blir lurade och att hälften av gruppen dog innan de var framme.

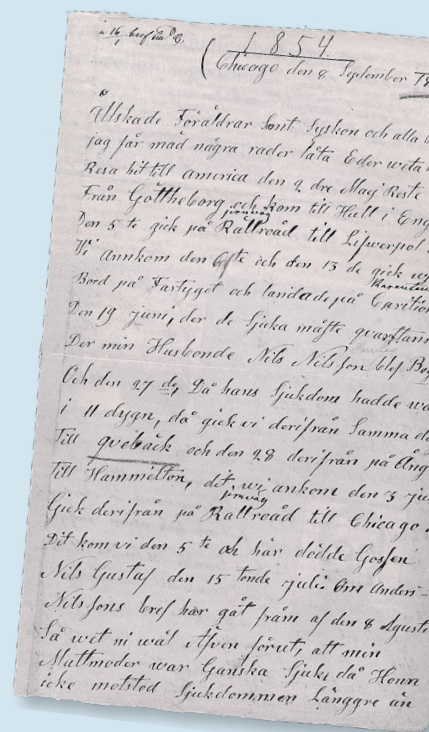
”Chicago den 8 september 1854

Älskade föräldrar samt syskon och alla bekanta.

Jag får med några rader låta eder veta om min resa till Amerika ... Nära hälften av det antal vi var i Kristinehamn äro med döden afgangne (hade dött), och en stor orsak till denna sjukdom vill både jag och flera räkna anföraren eller rättare sagt förföraren Erik Petterson ... Han hade fått deras (emigranternas) penningar och växel om hand, vilken han sade att han kunde så gärna växla åt alla som åt en. Men sedan förändrade han sig som södervind till nordavind. Över havet åkte han fritt och fick även pengar därtill av kaptenen för han lurade oss in på ett så dåligt fartyg. Detta var stor orsak till sjukligheten ... Och icke bättre blev det då vi kom på järnvägen. Här beställde han oss in på kreatursvagnarna och icke på emigrantvagnarna. Han åkte fritt med hela sin familj och får även en dollar för varje person ... Jag tror verkligen, att han icke reste till Sverige för något annat än att med sitt smickrande plundrande förtjäna sig pengar ... Han lovade att göra dem (emigranterna) tjänst för ett billigt pris, men när han nu skulle lämna dem deras pengar, så ville han icke taga mindre än 4 dollar för varje person. Då de voro stora hushåll och icke hade mycket, så kunde han mest ha velat taga dem till slavar under sig ...

Jag får hälsa till mina syskon att de bliver hemma, tills jag skriver till eder därom, och jag ämnar stanna kvar här till våren... Intet mera för denna gång utan en kär hälsning till eder alla, föräldrar och syskon

Tecknar Jonas Fredrik Gustafson”

Jonas Fredrik Gustafsons
brev finns att läsa på
Riksarkivet i Stockholm.

Många fick det bättre i det nya landet

När utvandringen började vid mitten av 1800-talet reste hela familjer till Mellanvästern i USA. Ofta kom dessa familjer från södra Sverige. De bröt ny mark och kombinerade jordbruk med skogsbruk, precis som hemma i Sverige och många klarade sig bra.

Under 1890-talet ökade utvandringen av ogifta män från svenska städer. De blev grovarbetare eller fick arbete i den snabbt växande industrin i USA. Snart emigrerade lika många unga ogifta kvinnor som män. Kvinnorna fick ofta anställning som hembiträden hos familjer i städer.

År 1900 var Chicago Sveriges andra stad med omkring 50 000 svenskfödda invånare. Det var så gott om svenskar att man gav ut tidningar på svenska.

Andra fortsatte att vara fattiga

I staden St Paul i Minnesota bodde fattiga svenskar i en dalgång som kallas Swede Hollow (Svenska dalen). Skogshuggaren Horace Glenn beklagade sig i ett brev år 1901 över stinkande svenskar som han inte ansåg vara vita människor:

”Här är vi högst femton vita män på sextio svenskar, men vi håller dem kort och de vet vem som bestämmer... det är bara på kvällarna jag behöver ha något att göra med de djuriska varelser man kallar svenskar... att gå bakom en rad svenskar är inget för en man med väl utvecklat luktsinne. Den stanken kan bara komma från en lång rad av otvättade förfäder.”

Berättelsen är hämtad från Ola Larsmos artikel ”Välkommen till Swede Hollow: en svensk slum”, Dagens Nyheter (2013-08-15)

Swede Hollow i Minnesota, USA.

Vad blev följderna i Sverige?

Knappt en fjärdedel av Sveriges befolkning emigrerade. Då blev det brist på arbetare och de som sökte jobb kunde kräva högre löner.

När så många unga män lämnade Sverige blev man också orolig för att inte kunna försvara landet längre. För att få unga att stanna kvar i Sverige skapade myndigheterna bland annat nya småjordbruk i Norrland.

Kontakterna med utvandrarerna i USA fick betydelse för det svenska samhället. 200 000 utvandrare återvände också hem till Sverige. De förde med sig idéer, mode, musik och teknik från USA.

Idag härstammar cirka 10 miljoner personer i USA från svenska emigranter. Intresset för att söka sina rötter i Sverige är stort. Internet och digitalisering har underlättat släktforskningen.

Svenskbygder i USA. Känner du igen de svenska namnen på städerna?

Nationalism

Under senare delen av 1800-talet började man bygga olika museer för att visa upp det man tyckte var typiskt svenskt. Bilden visar entrén till Nationalmuseum som stod klar 1866. Här skulle svensk och nordisk konst- och konstslöjd visas upp för besökarna.

Före slutet av 1800-talet talade man sällan om nationen Sverige. Människor i Sverige upplevde sig inte i första hand som svenskar. Vem man var handlade mer om vilket stånd, vilken samhällsklass och vilken gård, by eller stad man kom ifrån.

Arbetare runt om i Europa hade samma hårda och orättvisa villkor. Det gjorde att arbetarna kände en gemenskap med varandra. Oavsett om de var svenskar, tyskar eller fransmän ville de skapa ett rättvisare samhälle. Rättvisa var viktigare än varifrån man kom.

Svenska nationalkänslor skulle ena olika samhällsklasser

Alla gillade inte dessa idéer om en gemenskap mellan alla arbetare. De som hade makt i Sverige ville att svenska arbetare istället skulle känna samhörighet med det egna landet och kungen och vara stolta svenskar. Att känna samhörighet med sitt land brukar kallas nationalism. Med ökad nationalkänsla tänkte man att motsättningarna mellan olika samhällsklasser skulle försvinna.

Skansen skulle bevara det gamla Sverige

Friluftsmuseet Skansen på Djurgården i Stockholm ville skapa en sådan stolt nationalkänsla för Sverige och visa upp det som man ansåg var riktigt äkta svenskt. Skansen öppnades 1891. Då höll industrialismen snabbt på att förändra det svenska samhället. Stora fabriker byggdes och det gamla bondesamhället var på väg att försvinna. För att bevara och visa upp det ursprungliga Sverige flyttades bondgårdar och hus som var typiska för olika delar av landet till Skansen.

Den blågula flaggan blev svensk

På Skansen började man också fira Svenska flaggans dag 1893. Den blå flaggan med ett gult kors fanns tidigare bara på svenska krigsfartyg för att visa att de var svenska. Nu ville man att flaggan skulle bli en nationell symbol och representera hela Sverige och alla svenskar. Men i början av 1900-talet var det fortfarande många som inte riktigt visste vad den blå och gula flaggan stod för.

Skansen skulle vara som ett litet mini-Sverige. Där samlade man hus, kläder, möbler, verktyg, husgeråd, prydnadsföremål och djur. På bilden syns bland annat byggnader från olika århundraden.

Historiebruk och nationalism

Historieundervisningen under 1800-talet och en bra bit in på 1900-talet handlade mest om Sveriges starka kungar och svenska segrar i krig. Annan historia ansågs onödigt att lära ut i skolorna. Syftet med historieundervisningen var inte att berätta hur det verkligen var förr utan att just skapa en svensk nationalkänsla. Det gällde att ena de olika samhällsklasserna som stod mot varandra i det svenska samhället.

Historiebruk kring Gustav Vasa

Nationalmuseum skulle berätta om den svenska nationen, Sveriges stolta historia och dess framgångsrika kungar. I museets entré målade konstnären Carl Larsson stora bilder från Sveriges historia. Den viktigaste målningen var ”Gustav Vasas intåg i Stockholm 1523”. Den möter fortfarande museibesökarna och är ett tydligt exempel på historiebruk.

I tidningen Svenska Dagbladet beskrev August Brunius målningen av Carl Larsson som ”en frisk vårfäkt och en ton av äkta svenskhet, ett ungdomligt tal till ungdomen.”

På målningen rider en mycket blond ung kung över bron till Gamla Stan i Stockholm, där stadens nycklar överlämnas av borgarna till kungen. Gustav Vasa framställs som en sagoprins på en vit häst. En bukett av blåklint i en krans av smörblommor på hästens huvud markerade de svenska färgerna blått och gult. Närmast bakom kungen går två enkla soldater från det svenska folket och därefter de tyska legosoldaterna som hjälpte kungen att besegra de danska fienderna.

Är det en riktig skildring av händelsen? Såg det ut så där? Nej, knappast! Man ville inte skildra en historisk händelse så sant som möjligt, utan använda sig av historien för få museibesökarna, både stadsbor och folk från landet, att känna igen sig som stolta äkta svenskar.

Gustav Vasa skulle se ”svenskare” ut

Det ”äkta svenska” började också mer och mer knytas till kroppen och utseendet. Man talade om den nordiska ”rasen” och att vissa svenskar var mer ”renrasiga” än andra. Det som ansågs typiskt svenskt var just det blonda håret och de blå ögonen, fast det var många som inte hade det utseendet i Sverige.

På ett känt historiskt porträtt av Gustav Vasa från 1542 hade kungen mörkt hår. Det stämde inte med den nationella bilden av en ”äkta” svensk kung. År 1911 fick därför konstnären Anders Zorn måla om kungens skägg och hår lite gulare, för att han skulle se lite mer ”svensk” ut. Idag talar vi inte om ”raser” och att riktiga svenskar skulle vara blonda och blåögda, för så har det aldrig varit!

Historiebruk

Historiebruk är ett ord som används för att visa på att vi använder (brukar) oss av historia på olika sätt. Historiker arbetar vetenskapligt för att försöka förstå vad som hände förr i tiden. I skolan använder vi oss av historia för att få kunskaper om det förflutna och varför vårt samhälle ser ut som det gör. Författare och filmregissörer använder sig av historia när det vill skapa spännande

Porträtt av Gustav Vasa.

berättelser och filmer. Men ibland används historia på sätt som kan vara farliga, eftersom man vill skapa konflikter mellan grupper av människor. Detta sätt att använda historia kallas ibland för att missbruka historia.

Historiebruk kring Karl XII

När man ville få folk i Sverige att känna sig mer svenska under slutet av 1800-talet återkom man ofta till Sveriges stormaktstid och dess krigarkungar som till exempel Gustav II Adolf och Karl XII.

En stor staty av Karl XII restes år 1868 i Kungsträdgården mitt i Stockholm precis 150 år efter kungens död den 30 november 1718. Statyn invigdes med pompa och ståt inför 10 000-tals människor. I tidningarna beskrevs Karl XII som ”den svenskaste svensk som någonsin funnits”.

Men det är inte sant – hans farföräldrar kom från Tyskland och hans mor var danska.

Karl XII-statyn pekar med hela armen mot Ryssland, fiendelandet i öst. Att peka ut en gemensam fiende är ett vanligt sätt att försöka ena ett land där olika samhällsgrupper står mot varandra.

Under 1900-talet och ibland ännu idag blir Karl XII-statyn hyllad av grupper som menar att krigarkungen Karl XII står på deras sida mot allt det som de tycker är osvenskt. Till exempel att invandring är ett hot mot ”det svenska”. Men kungen var varken rasist eller nationalist. Under Karl XII:s tid var det gott om folk från många olika länder i Stockholm. Kungen hade till exempel inga problem med att samarbeta med andra folk för att de inte var svenskar. Bland annat med muslimer när han under fem år levde i Turkiet.

Karl XII med dragen värja står i Kungsträdgården i Stockholm sedan 1868.

Historia, nutid och framtid

Vi läser historia för att förstå vad som hänt tidigare. Historien kan också förklara varför den värld som du lever i idag ser ut som den gör. Historien hjälper oss även att ana vad som kan hända imorgon.

När du fattar ett beslut bygger det på dina egna erfarenheter, alltså din egen historia. Dina beslut formar framtiden- både din egen, men också samhällets framtid.

Historien, nutiden och framtiden hänger ihop!